

Wereldburgerschap: hoe kan een internationale opdracht ons inspireren?

Presentatie op de Workshop 'Perspectieven op Wereldburgerschap'
Jaarcongres EP-NUFFIC 2016

Anneloes van Kuijk
Co-coordinator Global Campaign for Education Nederland

Met Wereldburgerschap is het een goed gebruik om om het mondiale te verbinden met het lokale. Dat zal zowel het thema als de vorm van deze presentatie zijn.

Wereldburgerschap: een VN-afpraak

Sinds vorig jaar is wereldburgerschap een internationale afspraak. Of: een internationale opdracht.

In september vorig jaar hebben de Verenigde Naties een agenda aangenomen die ervoor moet zorgen dat over 15 jaar, in 2030, armoede, honger en ongelijkheid de wereld uit is. Er moet meer welvaart en meer welzijn komen. Voor iedereen. En dat mag niet ten koste gaan van het milieu: duurzame ontwikkeling dus. Dat is vastgelegd in 17 Sustainable Development Goals, of: Global Goals. Die gelden voor alle landen die ze ondertekend hebben, dus ook voor Nederland. Die agenda is de opvolger van de Millenniumdoelen, die vorig jaar afliepen.

Een van die 17 doelen, SDG-4, gaat over het recht op goed onderwijs voor iedereen:

“zorgen voor gelijkwaardig en goed onderwijs voor iedereen, geen enkele groep uitgesloten. Ook moet er worden gezorgd voor voldoende mogelijkheden om ook later in het leven onderwijs te volgen”

Dat brede algemene doel is uitgewerkt in 7 specifieke doelen. Een van die doelen is Wereldburgerschap:

“In 2030 krijgt iedereen die onderwijs volgt, de kennis en vaardigheden mee die nodig zijn om zich in te zetten voor duurzame ontwikkeling. Onder meer door onderwijs over duurzame manieren van leven, mensenrechten, gelijkheid tussen mannen en vrouwen, vredesonderwijs, wereldburgerschap, en respect voor culturele diversiteit”.

Dit is dus een heel centraal doel in die duurzame ontwikkelingsagenda: het is onderwijs *over* de thema's ervan: over ongelijkheid in de wereld, over armoede, honger, milieuproblemen... En het is onderwijs *ten behoeve van* die thema's: je wilt dat kinderen, burgers, die kennis en vaardigheden meekrijgen waarmee ze zich kunnen inzetten om die betere wereld tot stand te brengen.

Metten is weten?

Vorig jaar zijn die afspraken gemaakt - dit jaar bekijken de Verenigde Naties: hoe gaan we er nu voor zorgen dat die doelen gehaald worden? Hoe weten we straks in 2030 of ze gehaald zijn? Hoe gaan we dat meten? Voor al die doelen en subdoelen worden daarom nu indicatoren vastgesteld.

Dat is niet slechts een technische discussie, maar juist ook een hele belangrijke inhoudelijke. Naast de vraag: hoe kunnen we dat doel meten, overal ter wereld?', gaat het ook om: waar gaat het doel nu *precies* om? Hoe maak je het concreet? Waar willen we nu *echt* op inzetten?

Regeringen en internationale instellingen zullen die indicatoren gaan gebruiken voor hun eigen beleid. Dat zal geen 1 op 1-vertaling worden, maar al met al zal de lijst van indicatoren straks toch mede gaan sturen waar wereldwijd geld, kennis en menskracht op zal worden ingezet. Bereiken die inspanningen dan hun doel? Vgl: als 'kwaliteit van onderwijs' zal worden gemeten aan de hand van harde toetsresultaten, en als overheden, onderwijsinstellingen en scholen zich vooral daarop gaan richten, gaan we je juist voorbij aan wat nu de kern van kwaliteit van onderwijs is.

Een dergelijke discussie loopt ook over de invulling van wereldburgerschap. De eerste suggestie was om dat toe te spitsen op: 'hoe veel weten 15-jarigen in het voortgezet onderwijs van milieukunde en aardwetenschappen?'. Maar dat doet geen recht aan de breedte van het onderwerp. Bovendien zitten lang niet alle 15-jarigen op de wereld in het voortgezet onderwijs. Door lobby van onderwijsorganisaties is het voorstel nu: "In hoeverre is wereldburgerschap opgenomen in het nationale onderwijsbeleid; in het curriculum; in lerarenopleidingen; en bij leerlingenbeoordelingen". De statistische commissie van de VN heeft er zojuist over vergaderd, maar ik heb het rapport op dit moment nog niet gezien

Een van de organisaties die zich momenteel sterk maakt voor een passende invulling van de onderwijsdoelen, is de Global Campaign for Education. Dat is wereldwijd de grootste maatschappelijke beweging die opkomt voor het recht op onderwijs voor iedereen - in feite voor een goede invulling en uitvoering van SDG-4. Er zijn coalities in meer dan 100 landen, en koepels voor bijv Afrika, Latijns Amerika en de Arabische regio. Op internationaal vlak is de GCE betrokken geweest bij de formulering van het internationale onderwijsdoel - en heeft er trouwens hard voor moeten lobbyen om onderwijs ook al apart doel op die agenda te krijgen.

Universeel afspreken – nationaal invullen - lokaal vormgeven

Het zal nog even duren voordat de internationale afspraken over de invulling van de doelen, en dus ook van wereldburgerschap, zijn vertaald naar Nederlands beleid. Daar zou ik niet op wachten. En: ik zou me er ook niet te veel door laten leiden.

Deels omdat politieke en commerciële belangen invloed hebben op het aanbod. Als je als school besluit om iets aan wereldburgerschap te doen en rondkijkt naar wat er zoal beschikbaar is, kom je al snel terecht bij producten, zoals lespakketten en uitwisselingsprojecten. Maar dat zijn niet de enige manieren waarop je iets aan wereldburgerschap kunt doen, en niet altijd de beste.

Bovendien: bij elke opdracht is het goed om je af te vragen wat het thema voor *jouw* organisatie of instelling betekent, en hoe je dat aan de opdracht kunt verbinden.

Dat is ook nadrukkelijk de bedoeling van de VN-Agenda: het zijn weliswaar internationale afspraken, maar het belangrijkste uitvoeringsniveau is nationaal. En omdat er ook nationaal grote verschillen kunnen zijn, zullen ze lokaal worden ingevuld en vormgegeven. Hier in Nederland zullen we op een andere manier kijken naar wereldburgerschap dan in Singapore, Peru, Malawi of Canada. En in Nederland zal de invulling ervan op een HBO-opleiding International Business anders zijn dan op een ROC in Rotterdam, een dorpsschool of een asielzoekerscentrum.

De kern van wereldburgerschap

Wat is nu de kern van wereldburgerschap in die internationale agenda?

De doelstelling van de VN is heel breed: het is onderwijs over bijna alles: over milieu, democratie, mensenrechten, oorlog en vrede,...; het is onderwijs voor iedereen: 'iedereen die leert': waarmee wordt bedoeld: iedereen die formeel, non-formeel en informeel onderwijs volgt; en onderwijs gedurende het hele leven: lifelong learning.

Dat komt omdat het doel is begonnen als een optelsom van allerlei vormen van onderwijs die aan dit thema raken: vredesonderwijs, onderwijs over gelijke rechten voor mannen en vrouwen, onderwijs over internationale vraagstukken, over milieuproblemen, en burgerschapsvorming in de zin van het stimuleren van actieve deelname aan het politieke proces. Allerlei vormen van onderwijs die niet alleen betrekking hebben op het overdragen van kennis, maar vooral op het overdragen van waarden en normen.

Immers: om maatschappelijke vraagstukken op te lossen, is kennis erover niet voldoende. Mensen moeten ook *vinden* dat er iets moet veranderen - ze moeten het *willen* veranderen - en ze moeten *in actie komen* om het te veranderen.

Wie goed heeft opgelet, heeft gezien dat het in actie komen, het handelen zelf, *geen* onderdeel is van het VN-doel staat. Dat aspect is eruit gehaald, omdat het te ingewikkeld is om er iets over te zeggen dat universeel geldig is. Lid zijn van een politieke partij, afval scheiden, een waterbesparende doucheknop hebben of een goed doel steunen is niet overal ter wereld relevant. Bovendien heeft veel goed burgerschapsgedrag vaak betrekking op dingen die je *niet* doet (niet discrimineren, niet vervuilen).

Wereldburgerschap = burgerschap

Een ander discussiepunt was, dat er vooral vanuit westerse kant de nadruk is gelegd op de politieke variant van wereldburgerschap: onderwijs dat kinderen opleidt tot burgers die zich inzetten voor de transformatie van de maatschappij. De kritiek van vooral ontwikkelingslanden was, dat dit een nogal westerse, individualistische invulling is. Onderwijs is niet neutraal, niet waarde vrij. Wat we met onderwijs willen bereiken, hangt heel nauw samen met een bepaald mens- en maatschappijbeeld. Dat geldt ook voor ons Nederlandse onderwijs. Er zou ruimte moeten zijn voor andere onderwijsparadigma's, zoals Ubuntu, Buen Vivir of Educacion Popular.

Wat *wel* overal ter wereld van toepassing is: ieder mens maakt deel uit van een gemeenschap - hoe klein en hoe geïsoleerd die ook is. En ieder mens woont en leeft in een bepaalde omgeving. De kern van wereldburgerschap is dan, dat we leren om respectvol en verantwoordelijk om te gaan met onze medemensen en onze omgeving.

Wereldburgerschap laat zich daarom in de VN-agenda vertalen tot 'Burgerschap' in de hele brede zin van het woord.

Burgerschap is opvoeden

Respect en verantwoordelijkheid stimuleren: dat is een pedagogisch, opvoedend, doel.

Iedereen die met opvoeding te maken heeft, als ouder, verzorger, leerkracht of kind, weet: het gaat het niet zozeer om wat we *zeggen*, maar om wat we *doen*. We kunnen een kind nog zo vaak zeggen dat het niet moet snoepen voor het eten, als we dat zelf wel doen, maakt het geen enkele indruk. 'Practise what you preach', 'Fatsoen moet je doen'.

Een andere vuistregel bij opvoeding: we kunnen niet garanderen dat een kind later goed terecht komt. We kunnen het slechts een goede basis proberen mee te geven, in de *hoop* dat het later goed terecht komt. Dat een kind aan het einde van de basisschool weet heeft van milieuproblemen in de wereld, wil nog helemaal niet zeggen dat het zich later als een verantwoorde wereldburger zal gaan gedragen.

Andersom geldt hetzelfde: in 2014 was ik bij een bijeenkomst met zo'n 100 vertegenwoordigers van allerlei Europese organisaties en instellingen die iets met wereldburgerschap van doen hebben. We schreven een reactie op het concept van het VN-doel dat er toen lag. Een van de hoofdsprekers stelde ons de vraag: "Wij zijn allemaal betrokken bij het onderwerp wereldburgerschap. Voor wie is wat hij op school heeft meegekregen, daarvoor doorslaggevend geweest?". Slechts 5 mensen staken hun hand op.

Als we die twee vuistregels toepassen op wereldburgerschap, zien we dat de focus niet zou moeten liggen op de *leerlingen*, maar op de *school*: Hoe kun je als school het goede voorbeeld geven? Hoe kun je als school de leerlingen een goede basis meegeven?

Dan zien we dat de kern niet ligt in lespakketten: die gaan over wat je zegt in plaats van over wat je doet.

Een opdracht voor de school

Hiermee wijk ik af van de VN-agenda, die wel de 'degene die leert' centraal stelt.

Dat heeft een meet-achtergrond. In het denken over het meten van dit soort ontwikkelingsdoelen is de nadruk is verschoven van: 'wat bieden we aan, welke randvoorwaarden moeten er in orde zijn, wat gaan we doen' naar: 'wat moet het nu feitelijk opleveren, wat moet de opbrengst zijn'.

En dan was bij wereldburgerschap nog een vraag: moet het iets opleveren voor de *leerling*, voor de individuele mens - of doen we het voor de *samenleving*? Als we het voor de samenleving doen: wat meten we dan? En hoe weten we dat een eventuele verandering in de samenleving door wereldburgerschapsonderwijs komt?

Verder heeft de VN-doelstelling betrekking op alle vormen van onderwijs: formeel, non-formeel, informeel. Dan kun je niet zeggen dat 'de school' het goede voorbeeld moet geven, want soms is er helemaal geen sprake van een school.

Als we verder gaan met het idee dat het erom gaat dat je als *school* het goede voorbeeld geeft, is dat goed nieuws voor leerkrachten: je hoeft dan niet naast alle lessen en taken ook nog eens tijd te besteden aan wereldburgerschapprojecten, maar het wordt ook - en misschien vooral - een opdracht voor het schoolmanagement.

Voor het schoolmanagement is er echter ook goed nieuws, want het betreft vaak dingen die een school toch al doet, maar wat nu uit een extra perspectief kan worden bekeken.

Voorbeelden

Er is al veel materiaal beschikbaar dat goed bruikbaar is voor het invullen van wereldburgerschap op school, ook al is het soms onder een andere noemer te vinden: sociaal-emotionele ontwikkeling, 'nieuws in de klas', internationalisering, mensenrechten, levensbeschouwing, natuur en milieu. Ik wil graag drie invullingen noemen die ik niet zo vaak terugvindt.

Inkoopbeleid

Een praktisch voorbeeld. Willen we echt zoden aan de dijk zetten voor een betere wereld, dan zouden we veel minder vlees en zuivel moeten eten. Vlees vervangen door zuivel helpt niet echt, want om melk te kunnen blijven geven, moet een koe elk jaar een kalf krijgen. Enkele kwesties: (a) Er zit veel dierenleed aan vast - en hoe mensen en samenlevingen omgaan met dieren is een goede graadmeter voor hoe ze in het algemeen met levende wezens omgaan. (b) Veel grond in ontwikkelingslanden wordt gebruikt om voedingsgewassen te produceren voor de dieren die wij hier opeten. Die grond is niet meer toegankelijk voor de plaatselijke bevolking. Zo draagt het bij aan honger, armoede en ongelijkheid in de wereld. (c) Er zit ook heel veel milieuschade aan vast. Ontbossing bijvoorbeeld. Of: om 1 hamburger te produceren, is meer dan 2.000 liter water nodig.

Dit onderwerp leent zich er uitstekend voor om heel concreet te laten zien dat wat ik, jij en wij doen, gevolgen heeft voor mensen elders in de wereld. En hoe sociale en milieukundige problemen met elkaar samenhangen.

Dit kun je aan de orde stellen in de klas. Maar het is ook nodig om als school het goede voorbeeld te geven: wat biedt je als school aan in de kantine, bij vakgroepvergaderingen of bij borrels?

Zo kan de school ook kijken naar de energievoorziening, milieuvriendelijke verf en schoonmaakspullen, vervoer- en parkeerbeleid....

Actieve betrokkenheid

Betrek daar de leerlingen of studenten bij. Laat hen meezoeken en meedenken over oplossingen: Hoe kom je aan je informatie? Welke afwegingen moet je maken? Hoe ga je om met tegenstrijdige belangen? Wat doe je als niemand de broodjes tofoe-spread in de kantine koopt? Bieden we fair trade bananen aan of liever milieuvriendelijke bananen - of toch liever appels van de lokale boer? Wie beslist uiteindelijk en is dat terecht?

Zo stimuleer je dat leerlingen inzicht krijgen in de complexiteit van maatschappelijke vraagstukken en actief betrokken leren zijn bij het oplossen ervan.

Samenwerkend leren

Wat daarop aansluit: samenwerkend leren. Dat biedt goede kansen om 'samenwerking' aan de orde te stellen. (a) Welke vorm van samenwerken is geschikt voor welk soort vraagstuk? Sommige problemen vragen om acuut ingrijpen, om ferm leiderschap - andere om een zorgvuldig opgebouwde consensus. Hoe doe je dat? (b) Hoe verdeel je de taken: deel je het vraagstuk op in thema's en onderzoekt iedereen één deelonderwerp goed uit - of verdeel je het naar vaardigheden: de een is goed in onderzoeken, de ander in schrijven, de derde in presenteren... (c) Hoe los je conflicten op in de groep? Hoe ga je om met mensen die er de kantjes van aflopen of met alle eer willen strijken? (d) Werk je strikt planmatig met SMART-doelstellingen, of flexibel en creatief?

Experimenteer met verschillende vormen van samenwerken en kijk wat de voor- en nadelen zijn. Zo oefen je vaardigheden die van pas komen bij het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

Gemeenschapsvorming

In het Nederlandse onderwijs is met differentiatie, kringgesprekken en de aandacht voor persoonsvorming de nadruk steeds meer komen te liggen op het individu: wat weet ik, wat denk ik, wat vind ik, wat wil ik; hoe werk ik samen met anderen, hoe communiceer ik, hoe bewaak ik mijn grenzen.

Daarmee raakt het belang van het collectieve en de natuurlijke verbinding die tussen mensen bestaat, uit het zicht.

De mens wordt slechts mens door andere mensen. Je kunt de invloed van andere mensen niet uit jezelf wegdenken. De Ander zit al in jezelf. Vgl je moedertaal. Zo ontwikkelen mensen zich: door anderen te ontmoeten, door *open te staan* voor anderen.

Als we mensen niet zien als ‘eilandjes’ maar als ‘deelverzamelingen’, wordt duidelijk dat er natuurlijke verbindingen zijn, waarop we verder kunnen bouwen. Vanuit een andere optiek geformuleerd: mensen hebben verschillende identiteiten, die ze delen met anderen.

Mensen gaan zich pas verantwoordelijk voelen voor anderen als ze zich ermee verbonden voelen. Met de sleutelwoorden: ‘verbonden’ en ‘voelen’. Het is niet voldoende om de vlag te heisen en te *zeggen* dat we bij elkaar horen; het moet een *werkelijke* band zijn, die ook zo *ervaren* wordt.

Hoe brengen we dat op een school tot stand? Door dingen samen te *doen*:

Leuke dingen: feesten; picknicks, de schoolmoestuin; corresponderen met leerlingen uit een ander land.

Mooie dingen: kunstzinnige projecten die oefening vragen en waar je trots op kunt zijn; muziekles; zingen.

En *zinnvolle* dingen: welke rol kan de school vervullen in de wijk of in de gemeente; in actie komen voor een goed doel (hoe kies je het doel; welke vormen van hulp en steun zijn passend; hoe gelijkwaardig is een hulprelatie); uitwisselingsprogramma’s (wat wissel je daadwerkelijk uit; hoe kan een uitwisselingsproject meer zijn dan een excursie?)

Dit vormt de basis voor wereldburgerschap. Ieder mens is verbonden met anderen - en samen maken we deel uit van een gemeenschap: wij vormen de gemeenschap en de gemeenschap vormt ons. Kleine gemeenschappen zijn ingebed in grotere gemeenschappen. De klas in de school - met ouders en families daaromheen - in een wijk - in een stad - en zo verder. De ruimere wereld, inclusief het internationale niveau, kan aan de orde komen waar, wanneer en hoe het relevant is.

Meer informatie over de VN Sustainable Development Goal op Onderwijs is te vinden op de website van GCE-Nederland: www.globalcampaignforeducation.nl